Rousseau, Emile ve Tarih Öğretimi

Bahri ATA*

GİRİŞ

Ünlü Fransız düşünür Jean Jacques Rousseau (1712-1897), ToplumSözleşmesi (1762) kitabıyla politik açıdan, Emile ya da Eğitime İlişkin (1763) kitabıyla eğitbilimsel açıdan, Tanzimat döneminden, Cumhuriyet'in ilk yıllarına kadar sınırlı da olsa pek çok Türk aydınını etkilemiştir. Rousseau'nun Emile adlı eseri, diğer özel öğretim alanlarıyla ilgili olduğu kadar, tarih öğretimine ilişkin olarak da eğitimcilere bir hayli ipucu sunmaktadır. Bu makalede Rousseau'nun Türkçe Emile çevirilerine değindikten sonra, Rousseau'nun tarih öğretimine ilişkin görüşleri ve tarihçi AhmetRefikAltınay üzerine etkisi ele alınacaktır.

1. Rousseau'nun Emile KitabınınTürkçe Çevirilerine BirBakış

1870'de Cenevre'de iken, Ziya Paşa da Emile'in çevirisine girişmiş ve tamamlamıştı ([1]). Bu çeviri, tamamıyla yayınlanmamış, bir kısmı Mecmua-ı Ebuziya'nın değişik sayılarında basılmıştı. Ziya Paşa, çevirinin girişinde, bu kitabınAvrupa'daki bütün dillere çevrildiğini, burada eğitim sistemini büsbütün değiştirdiğini ve seksen, yüz yıldan beri Avrupa'nın ilerlemesine temel olduğu ve hâlâ Türkçe'ye çevrilmediği için bu işe giriştiğini yazmıştır. Üstelik bu giriş kısmında, Rousseau gibi bir öğreticiye sahip olamadığı için hayıflandığı görülmektedir. 1890'larda dönemin ünlü eğitimcisi SelimSabitEfendi,"... Eser(Emile), sansür izin verse, Türkiye öğretmenlerinin zihninde büyük bir uyanıklık yapacaktı" (İnançalp, 1925:364) diyordu. 1900lü yıllarda İsmayılHakkı (Baltacıoğlu),Vefa İdadisi'nde iken, Rousseau'nun Emile ile tanıştığını ve bu eserin, yaşamında büyük bir ruh devrimi yaptığını ve eseri 51 kez okuduğunu yazmaktadır(Baltacıoğlu, 1998:60–61).II. Meşrutiyet döneminin getirdiği özgürlük ortamı içinde 1910'lu yıllarda Milaslı bir avukat olanGadFrango, J.J. Rousseau'nun Terbiye Nazariyeleri adlı bir telif eser yayımladı. 1931 yılında Ali Rıza Ülgener, Emile'in ilk dört kitabını çevirdi. 1940'da Tercüme dergisine İhsanSungu, "Ziya Paşa'nın "Emile"Tercümesi" adında yazdığı bir yazıda; Mecmua-i Ebuzziya'da yayımlanmış Türkçe çevirileri ile Emile'nin Fransızca'sını karşılaştırarak, Ziya Paşa'nın tercüme gücünü, hatalarıyla birlikte göstermiştir. İhsanBey, Ziya Paşa'nın, Emile'i çevirmeye başladığında, bazı "yeni çıkma üdebanın" Türkçe'nin bu çeviriye yetmeyeceğini söylemesine sinirlendiğini ve Türk dilinin zengin bir dil olduğunu göstermek için bu çeviriyi yaptığını özellikle belirtmiştir. MünirRaşid Öymen'e (1948:21) göre, Rousseau'nun "Emile" adlı kitabınınTürkçe bastırılmasını Muallimler Birliğine tavsiye edenİhsanSungu'dur. Nitekim kitap, Ali Rıza Ülgener, Hilmi Ziya Ülken ve SelahattinGüzey tarafından çevrildi ve 1943 yılında basıldı. Sungu, öğrencilerine, eğitimin geçirdiği gelişim safhalarını doğrudan doğruya kaynaklarından okumaları gerektiğinin lüzumunu ve bugünkü okulun temellerini Emile'in attığını söylemişti. Bu tarihten itibaren, Emile, ülkemizde özellikle kız meslek liselerinde çocuk eğitimi konusunda çok etkili olmuştur. Ülgener ve arkadaşlarının çeviri dilinin, bugünkü nesiller tarafından anlaşılamaması, günümüz Türkçesi ile yeni baskılarının yapılmasını gerekli kılmıştır. NitekimMehmet Baştürk ve YavuzKızılçim yeni çevirileri ile öğretmen adaylarının, Rousseau'nun görüşleri ile birebir tanışmalarını sağlamıştır.

Bilindiği gibi, Emile 5 kitaptan oluşmaktadır. Birinci kitap, Emile'in bebekliği ile ikincisi çocukluk dönemi ile üçüncüsü 12–15 yaşları ile dördüncüsü 15 yaş sonrası ile beşincisi Emile'nin müstakbel eşi Sophie'nin eğitimi ile ilgilidir. Özellikle bu son kitabı, salt erkeği memnun etmek için eğitilmesi gereken bir varlık olarak kadına bakışından dolayı, oldukça eleştirilmiştir. Gerçekten, Rousseau, ne yazık ki, kadının eğitimi söz konusu olunca ilk dört kitabındaki bütün ilkeleri terk etmekteydi.

Rousseau, Emile külliyatı ile kendisinden sonra gelen pek çok batılı eğitimbilimciyi (örn. özellikle Salzman, Pestalozzi ve Froebel'i) oldukça etkilemiş ve çağdaş eğitim bilimin öncülerinden biri olarak başköşeyi almıştır. İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu, Nafi Atuf Kansu, Halil Fikret Kanad gibi eğitimciler, Rousseau'nun eğitime ilişkin görüşlerini Türkiye'ye taşımışlardır. Bunlardan İsmayıl Hakkı, Jean Jaques Rousseau'nun Terbiye Felsefesi adlı kitabı(1931) Emile'in nasıl incelenmesi ve okunması gerektiğine ilişkin bir eser kaleme almıştır.

2. Rousseau ve Tarih Öğretimi

Rousseau'nun, tarih öğretimine ilişkin yazdıklarını iki önemli soru etrafında toplamak mümkündür. Bunlar; hangi yaşta tarih öğretilmelidir, Neden? Hangi tarihçilerin kitapları kullanılmalıdır, Neden? Aşağıda bunlara değinilecektir.

A. Hangi Yaşta Tarih Öğretilmelidir?

Rousseau'ya göre, çocukluk dönemi için tarih öğretimi uygun değildir. Çünkü tarih, görünen olay ve olguların ötesindedir. Tarihi sebepleri ve sonuçları kavramadan, olgulara nüfuz etmek mümkün değildir. Sebep ve sonuçları ile birlikte ele alınacak bir tarih dersi de bu çağdaki çocuk için uygun değildir. Rousseau, bu görüşünü desteklemek üzere gözlemlerinden birini anlamaktadır. Kendisi, bir köyde, ziyaret ettiği ailenin çocuğuna özel öğretmen tarafından verilen Eskiçağ Tarihi dersine tanık olmuştur. Öğretmen, Büyük İskender ve doktoru arasında geçen tarihsel bir olayı anlatır ve öğrencisine yorumlatır. Tarihsel olay şöyledir([2]): "Büyük İskender, doktoru Filip'in, Pers kralı Darius tarafından satın alındığı ve kendisini zehirleyeceği haberini aldı. Uyarı mektubuna rağmen, Filip'in verdiği ilâcı, onu bu ihbar mektubunu okutarak, içti. " Çocuk önce hikâyeyi çok güzel bir şekilde tekrar eder ve tarihsel olaya ilişkin akıl yürütmeye çalışır. Yemek sonrası, çocukla bir park gezisi yapan Rousseau, sorduğu sorularla çocuğun herkesten çok İskender'in cesaretine hayran kaldığını öğrenir. Bunun sebebi de 15 gün önce kendisine acı bir şurup verilmiş, acılığı hâlen ağzından kaybolmamıştı. İskender ise hiç çekinmeden şurubu içmişti. İskender'in bu kahramanlığı çocuğun kalbinde büyük bir etki yapmış, "İlk yutacağı bir ilâç için âdeta bir İskender olmaya" karar vermişti (Rousseau, 1966:70–71).

Bu olaydan hareketle, Rousseau, küçük çocuklara, tarih öğretiminin zorluğuna dikkat çekmektedir. Çocuk, İskender'in bu kompleks hareketini kendi basit yaşantısına indirgemektedir. Üstelik Rousseau, çocukların ağızlarına kral, imparatorluk, savaş, fetih, ihtilâl, kanun gibi terimleri sokmanın kolaylığına işaret etmektedir. Gerçekte, bu terimler çocuklarda açık ve seçik düşünceler oluşturmaz. Bu konuda Rousseau; "Doğa, çocukların dimağlarını... Yumuşak yaratmışsa bu olaya kral isimleri, tarih rakamları... için değildir." demektedir. Rousseau, bu olayı çocuklara tarihî olayları anlatmanın zorluğunun bir

örneği olarak verirken, bazı eğitimciler, 11–13 yaşların çocuklarda kahramanlara öykünme yaşı olduğunu, o yüzden tarihi, bu yaşlar için büyük adamların biyografilerine indirgeyerek vermenin gerekli olduğunu savunmuşlardır.
Rousseau'ya göre, tarih öğretimi için en uygun dönem, 15 yaş sonrasıdır. IV. Kitapta, bu konuyu ele alan Rousseau, hangi tarihçinin kitabının okutulması gerektiği üzerinde de gerekçeleri ile durmuştur. Bu dönemde, Rousseau'nun Emile'i, tarihi, insanları tanımak için öğrenecektir. Çünkü tarihte, insanlar; iş ve hareketleriyle, söyledikleri karşılaştırılarak tanınabilir ve haklarında yargıya varılabilir. Bununla birlikte, Rousseau'nun tarihçilerin tarihine karşı şüpheleri vardır. Çünkü tarihçiler, tarih kitaplarında insanların çoğunlukla kötü tarafını sergilemektedir. Tarih kitapları, barış ve huzur önemli bir şey değilmiş gibi her nedense ihtilâl, savaşlar ve felâketlerden söz eder. Rousseau'ya göre, tarihçiler, meşhur gaddarlara yer ayırırken, iyileri ise ya unutmuşlar ya da alayla geçiştirmişlerdir. Cehalet ve yanlılıkla, tarihî olayların gerçek yüzünü değiştirip, kafalarına, ilgi ve görüşlerine göre tarihi şekillendirmişlerdir.

B.Hangi Tarihçilerin Kitapları Kullanılmalıdır?

Aslında Rousseau'nun tarihçinin, tarihine şüpheyle yaklaşmasının iki nedeni vardır. Biri, bir olayın, bir tarihçi tarafından bile farkına varılmayan sebebinin olabileceği düşüncesidir. Diğeri, tarihin, insanlardan fazla olayları göstermeleridir. Rousseau'ya göre, tarihî olayları, tarihçilerin göremedikleri moral sebepler hazırlamış olabilir, bu sebepler, olaylar gibi kaydedilmediği için daima meçhul kalmıştır. Bu durumda Rousseau, "O hâlde sebebini bilmediğim olayların tarihini öğrenmek ne işime yarayacak" demektedir. Diğer bir neden de bir olayın bir tarihçi tarafından bile farkına varılmayan sebebinin olabileceği düşüncesidir. Rousseau'ya göre, bir ağaç noksanlığı veya fazlası, sağ veya soldaki kaya parçası ve rüzgârın oluşturduğu bir kum kasırgası savaşın kaderini tayin edebilir. Tarihçiler, tarih diye kendi fantezi tablolarını göstermemelidir. Şayet böyle olursa, öğrencinin kendi tablosunu yapması daha iyidir.
Rousseau, eski tarihçilerden ne Polybius'un ne de Salluste'in tarih kitabını gençlerin eline vermez. Tacitus'un tarihine de yaşlılara özgü bir kitap olarak bakmaktadır. Ona göre, tarihçilerin en gerçek modeli, Thucydides'in Peloponnes Savaşları adlı kitabıdır. Çünkü O, olayları akıl yürütmeden nakleder. Hikâye ettiği her şeyi, okuyucunun gözleri önüne koyar. Okuyucu ile olaylar arasına girmez ve olaylar görünüyormuş gibi canlılık gösterir. Bununla birlikte, bu tarihçi de devamlı savaşlardan söz etmektedir. Herodot'a gelince, onun yapıtı, gençlerin zevkini bozacak derecede saçma sapan ayrıntı ile doludur. Titus Livius ise siyaset ve belagatı sevdiği için gençlere uygun değildir.

3. Rousseau'nun Ahmet Refik Altınay Üzerindeki Etkisi

Ülkemize, Rousseau'nun tarihçilik mesleği üzerine bu görüşlerini, özellikle Ahmet Refik Altınay taşımıştır. Ahmet Refik Altınay'ın, II. Meşrutiyet ile Cumhuriyet'in ilk on yılı okullar için en fazla tarih ders kitabı yazan bir yazar olması nedeniyle bu görüşler, geçmişte ülkemizde geniş kitlelere yayılmıştır. Ahmet Refik, Büyük Tarih-i Umumî'sinde akıl yürütmeli tarih yazmayı bilimsel gerçeklere ulamada oldukça zararlı bir meslek izlemek olarak göstermektedir. Bu bağlamda Rousseau'nun,"gençler için en kötü tarihçiler, tarihi muhakeme edenlerdir. Asıl gerekli olan şey, olgudur. Bunları okuyan muhakeme etmelidir. İnsanları anlamak ancak bu şekilde olası olabilir. Tarihçinin akıl yürütmesi, okuyucuya devamlı olarak rehber olacak olursa, okuyucu bütün olayları başkasının gözü ile görmüş olur. Bu göz önünden kalkar kalkmaz hiç bir şey görmeye başarılı olamaz"(Altınay, 1912:I, 15) sözünü hatırlatmaktadır. Ahmet Refik'e göre, tarihçinin geçmiş olaylar hakkında yürüteceği akıl yürütme ne kadar düzgün ne derece güzel olursa olsun araştırıcı bir zihin karşısında bir duman gibi uçup gider. Bu şekilde oluşturulan tarih yanlılıktan kurtulamaz(Altınay, 1912:15). Gerçekte tarihçi olayları söyletir, onları olduğu gibi betimler, sürekli sağlam ve inandırıcı kanıta dayanarak, olayların sebeplerini mantıklı olarak açıklamasıyla okuyucusuna karşı daha inandırıcı olur. Burada Ahmet Refik, Şimdiki Fransa'nın Kökeni ve Roma Tarihi adlı eserlerini akıl yürütmeli tarzda yazan ve bu akıl yürütme neticesinde inkılâbı haksız gören tarihçi Taine eleştirilmektedir. Böyle bir eser, Ahmet Refik tarafından bir"eser-i fennî" değil de, bir "eser-i sanatkârane" olarak görülmektedir. Onun yaklaşımından şöyle bir sonuç çıkmaktadır; ">akıl yürütmeli tarih eseri tarafgirdir" ve üstelik Taine'in düştüğü hataya düşmemek için tarihte kişiler ve olaylar hakkında değerlendirme ve akıl yürütmeden sakınmak gerekir. Ahmet Refik'e göre, yalnız olay ve sebepleri analiz etmek gereklidir(Altınay, 1912:16).Bu tür bir düşünce tarzı hiç şüphesiz ki tarihî, kronik ya da takvim düzenine indirebilir. Öte yandan, bu tür bir görüş açısı, ülkemizde tatsız tuzsuz tarih ders kitaplarının yazılmasına da ön ayak olmuştur.
Buradaki ilginç olan nokta şudur; Rousseau, hiçbir zaman tarihçi olmayacak Emile'in, Thucydides'in Peloponnes Savaşları adlı kitabı ile daha ergenlik yıllarında tanışmasını isterken, günümüzde Türkiye'de üniversite tarih bölümlerinden Aşıkpaşazade Tarihi, Oruç Tarihi, Peçevi Tarihi ve Thucydides'in ki gibi tarihçilik mesleğinin klasiklerini okumadan mezun olan öğrenciler bulunabilmektedir.

SONUÇ

Rousseau, Emile'de iki kritik soru sormuştu. Bunlar; hangi yaşta tarih öğretilmelidir? Ve hangi tarihçilerin kitapları kullanılmalıdır? Rousseau, yurttaşlara 15 yaş sonrası tarih öğretilmesinin gerekliliğini ileri sürdü. Aslında Rousseau, Piaget gibi klinik psikolojinin yöntemleri ile çalışmamıştı. Kendisinin de ifade ettiği gibi mantık ve akıl yürütmesini, ilkelerden çok olgular üzerine bina etmiş ve gözlemlerine dayanarak eserini yazmıştı. Günümüzde, gelişim psikologlarının, çocukların tarihsel düşünmelerine ilişkin çalışmaları Rousseau'yu destekler niteliktedir. Örneğin, R.N.Hallam(1970), Piaget'nin geliştirdiği çerçeveden hareketle, yaptığı araştırmalar ile çocukların tarihsel düşünmede soyut işlem aşamasına 16.5 yaşından önce ulaşamayacağı sonucuna ulaştı. Öte yandan, Martin Booth (1987:22), Piaget'nin modelinin tarihsel düşünmeyi ölçmeye uygun olmadığını, çünkü bu modelin tümevarım ve tümdengelimi içeren doğa bilimlerindeki deneyimlere dayandığını ileri sürmüştür. Bu iki görüşe rağmen, 19. yüzyıldan beri tarihî, ulusal ve politik bir kimlik oluşturma amacıyla kullanan ulus-devletlerin, zorunlu eğitimin 15 yaşında bittiği olgusunu da göz önüne alarak, bu disiplini, çocukların düzeye indirgemeye ya da somutlaştırmaya çalıştıkları görülmektedir. Yani, ulus-devletlerce, çocuğa tarihi öğretme yaşının 15 ve sonrası olması gerektiğine ilişkin Rousseau'nun görüşü kabul görmemiştir.
Rousseau'nun, Emile adlı eserinde "hangi tarihçilerin kitapları kullanılmalıdır?" sorusu tarih eğitimcileri ve tarihçiler için bir düşünce zemini oluşturmaktadır. Bu görüşler çerçevesinde Türkiye'deki tarih öğretimi ve tarih ders kitapları düşünülmelidir. Bu bağlamda, varsayalım ki lise tarih ders kitaplarını kullanmayı bıraktık, biz, hangi tarihçinin tarihini "hiçbir zaman tarihçi olmayacak" bir gence, bir "ideal tarih modeli" olarak sunacağız? Sorusu tarih eğitimine ilişkin

platformlarda üzerinde düşünülmeyi ve bir ortak paydaya ulaşmayı gerektiren bir soru olarak karşımıza çıkmaktadır.

KAYNAKÇA

ALTINAY, Ahmet Refik(1912). **Büyük Tarih-i Umumî**.6.Cilt. İstanbul: Kütüphane-i İslâm ve Askerî-İbrahim Hilmi (Çığıraçan).
BALTACIOĞLU, İsmayıl Hakkı (1925). **Jean Jacques Rousseau Terbiye Felsefesi**.İstanbul:CumhuriyetMatbaası.
BALTACIOĞLU,İsmayıl Hakkı (1998). **Hayatım**. Yay.Haz.Ali Y. Baltacıoğlu. İstanbul:Dünya Yayıncılık.
BOOTH,Martin(1987). "Ages and Concepts:A Critique of the Piagetian Approach to History Teaching." **The HistoryCurriculum for Teachers**, ed.Christopher Portal, London,The FalmerPress, sf. 22-38.
HALLAM, R.N.(1970)."Piaget andThinking inHistory"in**New Movements in the Study andTeaching of History**, ed.MartinBallard,London.
İNANÇALP,Muallim Cevdet(1925). "25 Sene Evvelki Hatıralardan; SelimSabitMerhumHakkında". **TedrisatMecmuası**.Cilt:13, No?68, sf. 360-367.
KANAD, Halil Fikret(1930). **Terbiye ve TedrisTarihi**.İstanbul:DevletMatbaası.
ÖYMEN, Münir Raşid (1948). "Muallim Mektepleri ve Terbiye Hareketleri", **Yeni Bilgi**, Cilt:I, Sayı:10, sf. 10-22.
ROUSSEAU, Jean Jacques (1966).**Emil yahut Terbiyeye Dair**. Çev.Hilmi Ziya Ülken,Ali Rıza Ülgener ,Selahattin Güzey. İstanbul: Türkiye Yayın Evi.
ROUSSEAU, Jean Jacques (2000).**Emile ya da ÇocukEğitimi**. Çev. Mehmet Baştürk ve Yavuz Kızılçim.İstanbul:Babil Yayınları.
PARILTI,Selma (1985). **Emil'in Bugünkü Eğitim Görüşümüzdeki Yeri ve Önemi**. G.Ü.Eğt.Fak. Eğitim Bilimleri Bölümü Yüksek Lisans Tezi.
SUNGU,İhsan(1940). "Ziya Paşa'nın"Emile" Tercümesi" **Tercüme**, 19 Mayıs, Cilt:1, Sayı:1, sf. 62-78.

* Gazi Üniversitesi,Gazi EğitimFakültesi İlköğretimBölümü SÖB A.B.D.Dr.

(1) Ebuziya Tevfik'e göre, Ziya Paşa, bu kitabı Cenevre gölündeki bir ada içinde Rousseau'nun heykelinin altında bir iskemleye oturarak, her gün iki saatlik bir çalışma ile çevirdi (Sungu, 1940:63).

(2) Bu olayın detayı için bkz. Plütark: **İskender**, çev.Haydar Rifat. İstanbul, 1935, sf. 42-44.